

ЗОРИЦА РАДУЛОВИЋ

СТИЛОГЕНОСТ КУМУЛАЦИЈЕ У ДЈЕЛУ ЧЕДА ВУКОВИЋА

Из поимања ријечи као симбола трајања стварања и вишег смисла, из свијести да је у основи свега ријеч и да је ријеч свемоћна-произашао је и Вуковићев однос према језику, али и модел језички, који је неспорно особен како забог лексичке разноврсности тако и због свих оних „језичких алхема“ као израза пишчеве креативности, способности организовања језичког исказа¹, умијећа коришћења неограничених језичких потенцијала и неоспорног смисла да се језик „пробуди“ и да му се „удахне живот“. Смислено и опрезно истраживање магије и моћи ријечи, те стрпљиво и упорно брушење и трачање израза као и поступци онеобичајења тј. превођења нестилематичних, односно граматичких јединица у стилематичне-карактерисну Вуковићево дјелање у језику. Писац стилизује свој израз на аутентичан начин, извлачећи из ријечи, како би рекла Ирена Грицкат „нешто друго од оног што оне по својој функцији пружају“², пуњећи ријечи значењем, а све с тежњом да се дође до дна њиховог смисла.

Евидентно је да је фигурација у дјелу Ч. Вуковића разноврсна и сложена. Кумулација метафора, перифраза, антитетичке фигуре, етимолошке, хомографијске и хомофонијске, репетиција или понављање истоврсног језичког елемента, пермутовање распореда реченичних дјелова, парцелација реченице - све су то стилске фигуре и стилеми увелико заступљени у Вуковићеву дјелу. На тај начин ова, у пуном смислу, изражена фигуративност обезбјеђује лингвистичко-семантичку раскош и експресивност пишчевим текстовима. Вуковићев поетски језик могло би се рећи, чини једну фигуративну полихромију, често преливајући се из једне фигуре у другу што каткад прате и поступци „двоструког моделовања“, када се поједине од ових фигура јављају у односу интерсекције с неким другим

¹ Организација језичког исказа ради њега самог, односно усмјерење на сам израз, на саму форму и структуру вербалног исказа представља у ствари поетску функцију језика (видјети о овоме: Р. Јакобсон, *Лингвистика и поетика*, Београд, 1966. г.)

² Стилске фигуре у светлу језичких анализа, *Наш језик*, XVI/4, Београд, 1967, 218

фигурама или стилским средствима чиме се по правилу, још више усложњава њихова семантичка структура и појачава њихова изражајна вриједност.

Експресивне и импресивне вредноте језичког израза јесу стилистичке вредноте које су везане за постојање тзв. стилистичких варијаната, а то ће рећи различитих начина да се изрази једна те иста идеја, али и за избор да се нешто између више могућих начина каже на само један једини. Јер, неоспорно је да писац интуитивно предвиђа резултат дијалога са читаоцем, истражује најбоље путеве до његових осјећања и средстава којима ће на њих дјеловати.

2. Тако је једна од препознатиљивих стилских особина Вуковићева дјела свакако и кумулација, стилска фигура, која без обзира што се често различито дефинише, у основи представља низање и гомилање језичких јединица. Отуда, његово дјело обилује примјерима са пуно акумулираних синтаксичких чланова које употребљава с циљем да прошири, прецизира и што потпуније представи исказ.

Различите дефиниције кумулације најчешће претпостављају и разлику у схватању њене стилогености. Према неким одређењима, кумулација, у стилистичком погледу, служи неутрализацији, тј. слабљењу информативне вриједности јединица кумулираних у такве конструкције и једино ако су ове праћене неким другим појавама-стилски ефекат се може нагло појачати³. Друга, пак одређења препознају стилогеност у свакој координацији хомофункционалних синтаксичких јединица.

Управо заборг такве недоследности у поимању стилске маркираности ове фигуре, међу нашим лингвостилитичарима јављају се и покушаји разграничења стилогености од нестилогености гомилања језичких јединица.

Отуда, с обзиром на чињеницу да сви случајеви гомилања реченичних чланова нијесу подједнако стилогени, у покушају да утврдимо факторе и ниво стилске ефикасности, различите типове кумулације⁴ размотрићемо понаособ.

1.2. Једној групи припадали би примјери⁵:

- Поређаше се *сердари, војводе, кнезови, йойови и йросџи йук* спреман да слуша и да граје (347, П).

³ Видјети: Р. Симић, *Грамајичка кумулација са лингвистичкога и стилистичкога гледишта*, Књижевност и језик, Год. XXVI, бр. 2-3, 211

⁴ Класификацију ове стилске фигуре на четири различита типа и оцјену њихове стилистичке маркираности разрадио је Милош Ковачевић у својој студији: *Стилистика и грамајичка стилистичких фигура*, Никшић, 1995, 65-76

⁵ Ексерпцију грађе вршили смо из дјела: *Поруке, Судитишће* (Обод Цетиње, 1999. г.) и *На бјелинама времена* (ЦАНУ, Титоград, 1986. г.). У тексту, умјесто пуних назива користимо скраћенице: П, С, НБВ:

Лако је пјесницима и гусларима славити јунаштво поиздаље, у заносу родољуба - па се све окити *врлином, златом и сребром, њокама и челенкама, коњима виловитим, сабљама и њојузима и вишешким огњевитим срцем* које као да не осјећа ништа друго до жељу да се освети и сатре противника (99, П). Рамена повита под теретом: *уље, маслине, колутии сира, сухе смокве, вуна, кожа, восак и мед, сушена риба и лој и касирадина и зеље* (166, НБВ).

У примјерима ове групе препознатљиво је гомилање семантичких разноврсних елемената, обједињених једино синтаксичким функцијама. То гомилање различитих језичких јединица у ствари је продукт редукције истородних дјелова више дубинских реченица доведених у координирану везу. С обзиром на суштину стилогености, у смислу одступања од уобичајене употребе, намеће се закључак да би наведени примјери били стилогенији без брисања подударних елемената јер би управо то било одступање од уобичајеног, из разлога што је најуобичајенија реализација с редукцијом лексичких подударних елемената и њиховим свођењем на један у оквиру синтаксичке структуре. Дакле, извјесно је да би нередуковање подударних елемената дало кудикамо стилогенију синтаксичку конструкцију, као свјесно понављање истих језичких јединица у узастопним реченицама што се може правдати стилистичким разлозима. У том смислу стилогеније би се доимале конструкције типа: *Али је и кавџи било, било је и крвавих обрачуна, и њачкања међусобног је било, било је њилаћања дугова, било је и ошимања дјевојака* и-чега све не (143, П), од конструкција са редукованим подударним елементом (у наведеном примјеру то је језичка јединица *било је*) које су као такве употребљене у Вуковићеву тексту: *Али је и кавџи било и крвавих обрачуна, њачкања међусобног, њилаћања дугова, ошимања дјевојака* и-чега све не.

Што се тиче врста јединица које улазе у координациони низ, уочљиво је да кумулацију могу творити јединице истог језичког нивоа нпр. лексичког и синтагматског што смо имали у већ наведеним примјерима, али такође и реченог, нпр:

- Пред умором и несаницом није бјежао у залатке - сваког трена *њешто је чинио, њисао њисма, скуљао војску, њрибирао њбану, савјештовао четивође, корио њослушне, соколио њосустале* (252, П).

Наравно, кумулацију могу чинити и јединице различитог нивоа, односно комбинације лексема и синтагми, синтагми и реченица и сл.

2.2. Нарочито је уочљива појава код Вуковића да уз кумулиране јединице често употребљава и релацијске ријечи које имају вриједност „истицања чланова и потенцирање рељефа интонацијске линије исказа.“⁶

Примјери:

- Сиромашној Черногорији није од потребе *ни* пријестоље, *ни* персијски теписи, *ни* кинеска ваза, *ни* венецијанско стакло, *ни* индијски дуборези, *ни* круне (С, 34);

⁶ Р. Симић, нав. дјело, 211

Ту бијаше жена-кућедржница и планинка у комуници, преља и ткаља и плетиља, вјереница и невјеста у зубуну боје неба, чуварица и обновитељка жара на домаћем огњишту, тужбарица и коротница и бака с причама и власима пређе на устима и мајка која зборише... (НБВ, 208).

Извјесно је да се кумулиране јединице, интензивирани помоћу релацијских ријечи (везници или предлози), изговарају повишеним тоном, попримају више елемената експресивности и постају важан дио у истицању садржаја. Реченични ток и интонација подређени су напору од стране писца да се на читаоца пренесу као визуелна представа. На тај начин стилистичке конструкције, с овако кумулираним језичким јединицама, које прате неке релационе ријечи и које су у великој мјери присутне у дјелу Вуковића, имају у многоме другачији стилистички статус и завиднији ниво стилогености у смислу истицања од асиндетских конструкција које као такве обезбјеђују динамичност у излагању. Наиме, убрзањем ритма, асидентно набрајање истиче мноштво, богатство набројаних чланова, динамика је живља, бржа и напрегнутија, док полисиндетско набрајање, успоравањем, истиче вриједност и значење сваког појединог члана.

Релацијским ријечима могу бити интензивирани и сложеније синтаксичке структуре, нпр.:

- Ко им је крив што су сијали раздор, *што* су товили неправде судове, *што* су држали стражу гуликожама, *што* су недужне људе стављали у окове, *што* су просули жбире и доушнике свуд по Жупи, што ниједну рану народну нијесу забиљежили, но је само повриједили (134, П).

Кумулиране јединице код Вуковића могу бити истакнуте и наизмјеничном употребом различитих релацијских ријечи, предлога и везника, нпр.:

- И разговор се надовезује-о бојевима и јунацима, о невољама и неправдама, о гладним годинама, о свему што тишти ове људе (168, П); Освета, за сваку главу, за сваку рану и похару, освета *до* истраге, *до* задње колијевке, *до* задњег спомена и најситнијег камена у присоју (33, 34, П):

Такође, чест је случај да Вуковић употребљава напоредо и асиндет и полисиндет да би разбио једноличност, или само једног или само другог, јер оба могу бити изразити и имати своју вриједност, а све са циљем да у исто вријеме постигне, и динамичност, и истицање. Нпр.:

- И би много зла-мртвих глава и рана, дерачина и пљенова, крађа и прекрађа, срамоћења и ћотека, очи за Очи, сјачења и жежења, и затирања до испод кућног темеља, те свака пакост и грдило (НБВ, 162).

3. Посебну групу кумулираних јединица чине примјери:

- ... и она ћелија и лежај његов, и ситно ткани тврди јастук и сури губер - *све* је то манастирско, ни прстена свога није имао, ни капе своје ни доламе (181, П);

Осјећали су: мач је овај пријатељ сваком освајачу, а крст је зато да их благослови, *све* њих - и нејач, и ратнике и старјешине (80, П);

На гувну, под дивљим кестенима, при стијенама - *свуг* је жагор (168, П).

Слично као и у примјерима из прве групе и овдје имамо редуковање, односно изостављање и у њима је свака од синтаксичких хомо-функционалних јединица заступник посебне дубинске реченице у површинској структури, па је самим тим и свака комуникативно неопходна. Ипак, примјере ове групе одликује једна посебност, а то је синтаксичко-семантички статус једног у низу кумулираних елемената. Наиме, тај члан низа је супституент свих осталих елемената координираног низа, а што се тиче позиције у реченици може бити антепориран или постпониран у односу на остале елементе. На овај начин, са заједничким супституентом, могу бити кумулиране и шире синтаксичке структуре, нпр.:

- Све се закрвило против најездара: камен их сачекује и враћа на нож црногорски; дрвеће их хвата за хаљине, за груди; трње их ослепљује, воде се пропињу и навиру... земља је сакрила стазе и пролазе и помиче се, корак скраћује; свуд је пријетња и превара и сакривени ударац; и камен се издајнички одрони испод ноге и пси скачу и раздиру набрекле листове и бутине; и жене се као на хајку дигле с вилама и косијерима, и дјечји гласови пиште-ако је вјеровати - и они жедни крви (96, П).

Дакле, у конструкцијама овог типа се семантички апстрактан појам, обиљежен у нашем примјеру иницијалном лексиком *све* разлаже на своје саставне елементе чијим навођењем се тек и разоткрива његов садржај. А самим тим што подразумијевају присуство супституената, примјери ове врсте се могу сматрати стилски валиднијим од претходних.

4. У трећу групу сврстали бисмо примјере:

- *На боршишту, на сирженој шрави, између два камена, остаде и генерал Делгорг... (239, П); А недалеко од тога тврдог града на кујасћом узвишењу, на Височици, простро се главни турски логор (75, П);*

... а ја одох у походе *оној Госпи на шкољу, међ фреске мештира Трија, међ шороке и сибиле и међ зидове покривене завјетним илочицама-то* биљези онијех те буре пребродише... (41, С).

Код примјера уочљив је семантички суоднос цјелине и дијела при чему је цјелина често обиљежена пунозначном лексемом која долази прва у низу, док сви остали елементи у низу означавају дјелове те цјелине. Наиме, они је ситуационо актуализују и међу њима је неријетко препознатљив посесивни однос у смислу да сваки наредни елемент означава дио претходног као општег или ширег појма. Евидентно је да информација без било ког од елемената из низа не би била иста. Сваки од њих је неопходан у циљу потпуности и прецизности обавјештења, што значи да је све подређено комуникативној функцији, па се о некој стилској условљености овог типа кумулације скоро и не може говорити. Нешто већа стилогеност се препознаје код примјера гдје је наглашен сваки од елемената низа, што се постиже употребом зареза и што је одлика готово свих примјера овог типа у Вуковићеву дјелу.

немилостан дан без икаква игдје пријатеља у свијету, и кад је ноћ паучинаста и као да је све од сребрне пјене, и то је превара - зла *шврђа* је на сваком кораку, и небо је *шврго* и сушно, и оно је без благих дарова који би падали на људски длан и којима би се дјеца зарадовала, и *шврг* је и горак корак хајдучки, и *шврге* су боре око усана свих мајки - чим се мушким именом назовеш биљег си куршуму и ханџару (57, П).

Истоврсни језички елемент у наведеном примјеру је носилац једне заједничке семантичке компоненте, али се редуплициран никад не показује истим. Наиме, поновљена језичка јединица сваки пут има различиту синтаксичку и смисаону функцију, сваки пут се појављује у „новом руху“, па исказ сво вријеме добија нову семантичко-емоционалну обојеност. Понављање ријечи, дакле, само потпомаже да се то смисаоно нијансирање истакне.

У наведеном примјеру понављањем је интензивирана лексема -*шврг*. Јасно је да поновљена ријеч преузима на се логички акценат, односно постаје смисао најистакнутија и комуникативно најзначајнија. И емоционално⁹, такође она постаје најнаглашенија тако да је на њој истовремено и емфатички акценат. Посебну експресивну вриједност претпостављају понављања у градацијском низу, која су значајна и упечатљива наравно онда када се дискретно догађају, ненаметљиво, кад су пропраћена нужним варирањем на семантичком плану при ставарању коначне цјелине. Дакле, понављања су посебно стилогена кад иду узлазном линијом, када свака поновљена језичка јединица има друкчију нијансу већу и јачу по интензитету, чиме, значи, јачином надилази претходну што је наравно јасно уочљиво и у нашем примјеру, гдје је семантичко „степеновање“ проведено навише, па тако од почетног квалификатива-*шврга* је посна кора хлеба, ефекат расте са употребом сваке поновљене јединице, до пуног нарастања о завршном одређењу-*шврге* су боре око усана свих мајки.

Према Лотману¹⁰, разноврсна понављања чине снажно смисаоно ткиво из разлога што у јединицама које се понављају постоји дјелимично подударање, при чему постојање подударања условљава истицање и структурно активирање неподударног дијела. У његову одређењу, понављања изводе одређене елементе из стања аутоматизације, почињу

⁹ Несумњиво је да овдје препознајемо један поетски набој те да овако понављане јединице имају стилску вриједност када се посматрају у ширем контексту на основу којег се формира једна цјеловита поетска слика. При овом је битно да те слике морају увијек представљати естетски организовани структурни елемент, да се могу повезивати у ланац на великом текстуалном одстојању и на тај начин градити јединствену цјелину (видјети: В. В. Виноградов, *Стилстичка и њоетика*, Сарајево, 1971, 183)

¹⁰ То понављање, у његову одређењу, „сведочи о сложенијем, мада истовремено и јединственом смисаоном садржају“ (Ј. М. Лотман, *Структура уметничког текста*, Нолит, Београд, 1976, 186/187)

да привлаче на себе пажњу, па пошто се све што је осјетно и примјетно доживљава као осмишљено као да носи одређени семантички садржај, то се и издвојени елементи неизбјежно семантизују, а све то доприноси и стилској ефикасности.

Презентирана грађа намеће закључак да је кумулација у текстовима Ч. Вуковића једна препознатљива стилска особеност, да су у великој мјери заступљени сви њени типови, наравно с различитом стилском маркираношћу и различитим степеном стилогености, што је често у непосредној вези са неким пратећим појавама, превасходно са репетицијом или понављањем истоврсног језичког елемента, са којим се често комбинују и преплићу, модификујући и појачавајући експресивну вриједност, и сваког поступка понаособ и свих у узајамном садејству¹¹.

Zorica Radulović

STYLOGENITY OF CUMMULATION IN WORK OF CEDO VUKOVIC

S u m m a r y

Since one of recognizable style properties of Vukovic's work is cummulation which, in its substance, represents enumeration and accumulation of facts, and since all the cases of sentence units accumulation are not equally stylogenous - in the paper different types of cummulation are considered individually and factors are established as well as the level of their stylistic efficiency. It is also suggested that different level of stylogenity cummulation is frequently directly connected with some accompanying manifestations, primarily with repetition of linguistic element of the same type with which this style means is combined and interlaced thus modifying and reinforcing its expressive value.

¹¹ Овај текст је рађен у оквиру научног пројекта: *Проучавање писаној језичкој израза у Црној Гори*.